

Suut Kemal Yetkin, Faik Reşit Unat, *İslâm Dünyası Kısa Kronoloji*, Ankara, ts., 1963); *Suggestions pour une réforme de la typographie arabe* (Paris 1952); *Règles pour éditions et traductions de textes arabes* (R. Blachère'le birlikte, Paris 1953, A. trc. Mahmûd el-Mikdâd, *Kavâ'idü tahkiki'l-mahtûâtü'l-'Arabiyye*, Dimaşk-Beyrut, ts.); *Studies by Jean Sauvaget on the Historical Geography and Topography of Syria* (haz. Fuat Sezgin v.dğr., Frankfurt 1994).

Neşir ve Tercümeleri. 1. *Les perles choisies d'Ibn Ach-Chihna* (I-II, Beyrut 1933, tıpkıbasım: nşr. Fuat Sezgin, Frankfurt 1993). Ebû'l-Fazl İbnü's-Şihne'nin *ed-Dürrü'l-müntehab fi târihi memleketi Haleb* adlı eserinin çevirisidir. 2. *Relation de la Chine et de l'Inde: Rédigée 851* (Paris 1948). *Ahbarü's-Sind ve'l-Hind*'in birinci bölümünün açıklamalı Fransızca tercümesinin de yer aldığı neşridir. 3. *La chronique de Damas d'al-Jazari* (années 689-698). Muhammed b. İbrâhim el-Cezerî'nin *Havâdisü'z-zamân* isimli kitabının Fransızca tercümesiyle birlikte neşridir (Paris 1949). 4. *"Les Trésors d'Or" de Sibî Ibn al-Ajamî* (Beyrut 1950). Sibî İbnü'l-Acemî'nin (Ebû Zer el-Halebî) *Künûzü'z-zeheb fi târihi Haleb* adlı eserinden seçme bölümlerin Fransızca çevirisidir. 5. *Règlements fiscaux ottomans. Les provinces syriennes* (R. Mantran'la birlikte, Beyrouth-Damas 1951), Ömer Lütfi Barkan tarafından yayımlanan *Kanunlar*'ın (İstanbul 1943) Suriye ile ilgili bölümlerinin Fransızca'ya tercümesidir. Müellifin Dimaşk'ta Institut Français'de iken başlattığı tercümeyle II. Dünya Savaşı sonrasında oraya gelen Robert Mantran da katılmış ve hocasının ölümü üzerine çalışmayı tamamlayıp bastırmıştır. Sauvaget ayrıca *Syria, Journal asiatique, Revue des études islamiques* ve *Ars Islamica* dergilerinde pek çok makale yayımlamıştır (eserlerinin tam listesi için bk. *Mémorial Jean Sauvaget*, I, 3-17).

BİBLİYOGRAFYA :

R. Blachère – J. Sauvaget, *Kavâ'idü tahkiki'l-mahtûâtü'l-'Arabiyye ve tercemetihâ* (trc. Mahmûd el-Mikdâd), Dimaşk-Beyrut 1409/1988, s. 17-22; L. Robert, "Jean Sauvaget (1901-1950)", *Mémorial Jean Sauvaget*, Damas 1954, I, s. XV-XXXV, ayrıca bk. s. 3-17; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 97-98; Necib el-Akiki, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1980, I, 312-315; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikün*, Beyrut 1984, s. 250; R. Blachère, "Jean Sauvaget (1901-1950)", *JA*, CCXXXIX/1 (1951), s. 1-4; R. Ettinghausen, "The Publications of Jean Sauvaget", *Ars Orientalis*, I, Baltimore 1954, s. 208-213.

İSMAİL YİĞİT

SAVA PAŞA (1832-1904)

İslâm hukukuna dair
eserleriyle tanınan
Osmanlı devlet adamı.

Rum asıllı olup Yanya'da doğdu. Babası doktor Sava Efendi'dir. İlk öğreniminin ardından Mekteb-i Tıbbiyye'de okudu. Ancak bu alanda çalışmayarak Osmanlı Devletinde idarî ve adlî görevlerde bulundu. Sadrazam Âlî Paşa'nın maiyetinde Girit'e gitti; 1867'de İsfakiye (İsfakya) mutasarrıflığına tayin edildi. Bazı kaynaklarda Sava Paşa'nın ismine ilk defa 1870 tarihli salnâmede rastlandığı ifade edilirse de bir arşiv belgesinden paşanın bu tarihten önce çeşitli görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1870'te yine Girit'teki Sultâniye sancağı mutasarrıflığına gönderildi. 1874'te Mekteb-i Sultânî müdürlüğüne tayin edildi. Bu dönemde Mekteb-i Sultânî içerisinde Hukuk Mektebi ile Mülkiye Mühendis Mektebi (Turuk-i Meâbir Mühendisliği Mektebi) açıldı. Bu iki okulun programının hazırlanması ve noksanlarının tamamlanması işi de Sava Paşa'ya verildi. 1876 yılı Ocak ayına kadar müdürlük görevine devam etti. Şubat 1877'de Cezâyir-i Bahr-i Sefid valiliğine, Haziran 1878'de Nâfia nâzırlığına tayin edildi. Bu sırada bir müddet Hariciye nâzırlığına vekâlet etti. 12 Ağustos 1879'da Hariciye Nezâreti müsteşarlığına getirildi. 19 Ekim 1879'da tayin edildiği Hariciye nâzırlığı görevini Haziran 1880'e kadar sürdürdü. Hariciye nâzırlığından ayrıldığında kendisine 5000 kuruş mâzuliyet maaşı bağlandı. 7 Kasım 1883'te Nâfia Komisyonu'na üye oldu. Haziran 1885'te Girit valiliğine gönderildi. Burada yaptığı hizmetlerden dolayı Girit meclisi müslüman üyelerinin ve devletin takdirini kazandı. Ocak 1887'ye kadar bu görevini sürdüren Sava Paşa kalp rahatsızlığı yüzünden 19 Ocak 1887'de istifa etti. 1890 yılında Osmanlı Devleti ile patrikhâneler arasında çıkan kilise ihtilâfını incelemek üzere kurulan komisyonda üyelik yaptı. Bu ihtilâf, Rum ve Ermeni patrikhânesinin devlete ait bir kısım yetkileri kullanma ve patrikhâne ruhanî meclislerinin bağımsız dava görme yetkilerine sahip olma taleplerinden kaynaklanmaktaydı. Bu taleplerin Adliye Nâzırı Rızâ Paşa tarafından reddedilmesi üzerine bunlara olumlu bakan Sava Paşa Adliye nâzırı ile anlaşamadı. İstanbul'dan ayrılıp Paris yakınlarında Neuilly kasabasına yerleşti ve orada öldü.

Sava Paşa, Osmanlı Devleti tarafından çok sayıda devlet nişanıyla ödüllendirilmiş, ayrıca yabancı devletler tarafından kendisine kraliyet nişanları verilmiştir. Görevlerindeki başarısı yanında İslâm hukukuna dair yazdığı eserlerle de tanınan Sava Paşa bu konuda ciddi çalışmalar yapan nâdir gayri müslimlerden biridir. Sava Paşa, Hukuk Mektebi'nin kuruluşunun ardından açılan kursları düzenlemeye davet edildiğinde hukukun nazariyat kısmının öğrenilmesi gerektiğini farketmiş ve *Mecelle* muallimi Rauf Efendi'den medenî hukuk dersleri almıştır. Çalışmalarına *Mecelle*'yi tedkik ederek başlayan Sava Paşa, İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur* ve Molla Hüsrev'in *Dürrü'l-hükkâm* adlı eserlerinden yararlanmıştı. Hukuk mektebinde açılan İslâm Hukuku Nazariyatı Kürsüsü'nde okutulmak üzere usule dair bir eseri Dağıştânî Ahmed Efendi ile Şûrâ-yı Devlet müddeiumumisi Vithynos Yanko Efendi'ye tercüme ettirmiş ve kendisi de bu dersleri takip etmiştir. Ardından Kütahyalı Nûri Efendi'den üç yıl boyunca İslâm hukuk nazariyatına dair dersler almış ve Molla Hüsrev'in *Mir'âtü'l-uşûl* ile Ebû Saîd el-Hâdimî'nin *Mecâmi'u'l-hakâ'ik*'ini kullanarak *Etude sur la théorie du droit musulman* adlı eserini yazmıştır. Hiç evlenmemiş ve hayatını kitaplara hasretmiş olan Sava Paşa'nın Osmanlı tarihi için önem taşıyan kütüphanesinin âkıbeti hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre kitapları Büyükada'da kız kardeşinin kızı ile evli olan Hoci Efendi'nin evinde iken Berlin İmparatorluk Kütüphanesi tarafından satın alınmış ve Felemenk Sefâreti vasıtasıyla Almanya'ya nakledilmiştir. Diğer bir rivayette ise paşanın kütüphanesini Fransa'ya götürdüğü ve ölümünden sonra bir Fransız'a kaldığı belirtilmektedir.

Eserleri. 1. *Etude sur la théorie du droit musulman* (I-II, Paris 1892). Fransız hükûmeti Sava Paşa'ya bu eser münasebetiyle 21 Temmuz 1903'te Legion d'Honneur nişanı vermiştir. Baha Arıkan tarafından *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen (I-II, Ankara 1955-1956) ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşredilen eserin I. cildinde İslâm hukukunun oluşumunun safhaları, hukukun kaynakları, müctehidler ve metotları, tefsir, hadis ve fetvalar, ictihad kapısının kapanması, hukuk nazariyatı ve hukuk tatbikatına ilişkin eserler hakkında bilgi verilmiş; ka-

nunî ehliyet, muhtariyet, ceza ve mükâfat, akidler, insanın sorumluluk doğuran davranışları, insan hakları gibi konular ele alınmıştır. II. ciltte fıkıh usulüne dair açıklamalara yer verilmekte, icthad ve türleri, icthad devreleri, usûl-i fıkıhın tarifi, konusu, şer'î deliller, şer'î hükümler gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Eserdeki bazı bilgiler hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açıklama ve uyarı notları konmuştur. Sava Paşa, İslâmiyet'in Batı'da çok az incelendiğini ve İslâm hukukunun felsefî kısmının Avrupalılar'ın nazarı dikkatini çekmediğini ifade etmektedir. İslâm hukukunun Roma hukukunun kısmî değişikliğe uğramış bir kopyası olduğu yolundaki genel kanaati reddeden müellif, İslâm hukukunun müctehidlerin emek ve gayretleri sonucu teşekkül ettiğini söylemekte İslâm hukukunun vahye dayanıp Kur'an ve Sünnet'ten çıkarıldığını belirtmektedir. 2. *Le tribunal musulman* (Paris 1902). Müslüman mahkemelerinde uygulanan yargılama esaslarıyla ilgilidir. 3. *Le droit musulman expliqué* (Paris 1896). M. Ignaz Goldziher'in 1893 yılında *Le Byzantinische Zeitschrift* adlı dergide (II/2, s. 317-325) yazdığı bir makalesine cevap olarak İslâm hukukunun asıl karakterini göstermek amacıyla yazılmıştır.

Sava Paşa'nın çalışmalarıyla ilgili değerlendirmelerde genellikle onun eserlerinin tarafsızlığı konusunda ittifak edildiği görülmektedir. Mustafa Sabri Efendi, *Mevkûfî'l-'aql ve'l-'ilm ve'l-'âlem* adlı kitabında Sava Paşa'nın İslâm hukuk nazariyatına dair eseri hakkında takdîrîkâr ifadeler kullanmıştır. Kerim Sadi'nin *Türkiyede Sosyalizmin Tarihine Katkı* adlı eserinde Sava Paşa'nın sosyalizm hakkındaki düşüncelerine yer verilmektedir. Sava Paşa her dinin saygıya lâyık olduğunu, dinle siyasetin karıştırılmaması gerektiğini, İslâmiyet'in tabiat kanunlarına uygun bir din olduğunu, İslâmiyet'le birlikte âciz ve fakirlere yardım prensibinin hukukî bir mahiyet kazandığını ve zenginlerin servetinde fakirlerin bir payı bulunduğunu prensibinin getirildiğini, bu sebeple sosyalizmin müslümanlara daha kolay kabul ettirilebileceğini belirtir. Zenginlerin hırsının frenlendiği İslâmiyet'te zekâtın amacının sosyal düzeni korumak olduğunu ifade eder. Ferhat Koca tarafından Sava Paşa hakkında bir inceleme yapılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.M., nr. 19/70; BA, A.MKT.MHM., nr. 396/12, 429/87; BA, HSD.AFT., nr. 13/220; BA, İ.DH., nr. 592/41197, 607/42289, 686/47801, 740/

60526, 758/61855, 813/65635, 899/71528, 1119/87469, 1271/99938; BA, İ.DÜİT., nr. 190/48, 190/49, 190/50, 144/36, 144/37, 144/38; BA, İ.HR., nr. 269/15531, 276/16877; BA, İ.MTZ.GR., nr. 18/597, 18/627; BA, İ.TAL., nr. 313/1321-B-102, 335/1322-R-028; BA, MV., nr. 3/81, 3/94, 4/10, 12/28, 16/19; BA, Y.A.HUS., nr. 161/85, 182/9, 182/10, 182/21, 182/39, 194-1/81, 197/25, 198/82; BA, Y.A.RES., nr. 1/59, 35/5, 121/10; BA, Y.EE., nr. 43/14, 75/24, 75/25, 75/26, 114/12, 138/3; BA, Y.PRK.AZJ., nr. 4/23; BA, Y.PRK.AZN., nr. 4/53; BA, Y.PRK.BŞK., nr. 19/52; BA, Y.PRK.ZB., nr. 1/95, 5/116; BA, Y.PRK.PT., nr. 9/58; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayan – Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s. 1785, 1809; *Galatasaray Lisesi Salnâmesi* (1932), s. 35-36; *Mekteb-i Sultânî*, İstanbul, ts. (Matbaa-i Âmiri), s. 9; *Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultânî) 1868-1968* (haz. Muhittin Sandıkçioğlu v.dğr.), İstanbul 1974, s. 30; Mustafa Sabri Efendi, *Mevkûfî'l-'aql ve'l-'ilm ve'l-'âlem min Rabbi'l-'âlemîn*, Beyrut 1401/1981, I, 483-484; IV, 296-300; Kerim Sadi, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul 1994, s. 113-117; Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricalî (1839-1922)*, İstanbul 1999, s. 120; Abdurrahman Adil Bey, "Garpta Şeriât-ı Garrâ ve Usul-i Fikh-i Sava Paşa", *Malûmât Gazetesi*, 16 Nisan 1308, s. 41-42; M. Eşref, "Sava Paşa", *Hak ve Cerniyet*, I/1, İstanbul 1934, s. 16; J. Deny, "A propos des traductions en Turc Osmanli des textes religieux chrétiens", *WI*, new series, IV/1 (1956), s. 30-39; A. Refik Gür, "İslâm Hukuku Üzerine Düşünceler ve Sava Paşa", *İTED*, VI/1-2 (1975), s. 1-35; Abdülhamit Kırmızı, "19. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinin Kozmopolit Yapısı ve Rum Devlet Adamları", *Türkiye Günlüğü*, sy. 42, Ankara 1996, s. 123-124; Ferhat Koca, "Osmanlılar Döneminde Gayri Müslim Bir İslâm Hukukçusu: Sava Paşa (ö. 1901). Hayatı, Eserleri ve İslâm Hukukuna Dair Görüşleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 2005, s. 93-114.

M. MACİT KENANOĞLU

SAVÂFÎ

(الصوافي)

Doğrudan devlet başkanının tasarrufunda bulunan sahipsiz topraklar ve işletmeler.

Sâfiye kelimesinin çoğulu olan **savâfî**, terim olarak "ganimetten beytül-mâle ayrılan ve tasarruf hakkı devlet başkanına ait olan sahipsiz topraklar" anlamındadır. İslâm tarihindeki ilk savâfî malları, Benî Nadîr yahudilerinin Medine'den sürülmesinin ardından sahipsiz kalan topraklarla Fedek'ten ve Hayber'in fethinden sonra ele geçirilen bazı arazilerdir. Hz. Ömer'in aktardığına göre Resûlullah, savâfî gelirlerinden Benî Nadîr'inkini devlet başkanı sıfatıyla kendisinin âni ihtiyaçları için, Fedek'inkini misafir ve yolcular için elinde tutmuş, Hayber'inkinin üçte birini ailesinin geçimine tahsis edip üçte ikisini de müslüman-

lardan ihtiyaç sahiplerine vermiştir. Çünkü savâfî malları nazari olarak ümmetin feyi kabul edildiği için devlet başkanının kendi harcamalarından artakalanı ümmetin maslahatını gözeterek sarfetmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber'in vefatı ile bu hak düştüğünden mirası tartışılırken Hz. Âişe, Hayber ve Fedek'in Resulûllah'tan sonra gelen devlet başkanının tasarrufunda olduğunu söyleyerek bu malların savâfî oluşuna dikkat çekmiştir (Belâzürî, s. 42-48).

Hz. Ömer döneminde, fethedilen bölgelerdeki savaşta ölen veya kaçanlara ait toprakların durumu yapılan düzenlemeler sırasında ele alınırken savâfî konusu yeniden gündeme gelmiştir. Genellikle büyük şehirlerin çevresindeki verimli bölgelerde yer alan ve eskiden daha çok hânedan mensuplarının elinde bulunan bu araziler başlangıçta savaşanlara ganimet şeklinde dağıtılmak istenmişse de Hz. Ömer'in fethedilen sahipli toprakları eski sahiplerinin elinde bırakma kararından sonra özel bir yapıya kavuşturulmuştur. "Savâfî'l-esfâr" denilen bu topraklar için öncelikle yeni bir divan kurulmuş ve bu divanda gelirleri gazilere fey olarak dağıtılıp mülkiyetleri devlete ait kılınmak suretiyle satıştan menedilmiştir. Bu dönemde savâfî'l-esfârın yıllık geliri dokuz milyon dirhemi buluyor ve gaziler için önemli bir akar oluşturuyordu. Hz. Osman'ın garnizon şehirlere yerleşen Kureyş ileri gelenlerine elindeki arazilerle savâfîleri takas imkânı vermesi ve kalanları iktâ etmesi Kûfe, Basra ve Fustat gibi yerlerde yaşayan gazilerin ve fetihlere katılan kabile reislerinin tepkisini çekmiş, kendisine karşı girişilen isyanın sebeplerinden biri olmuştur.

Emevîler'le birlikte fey anlayışı çarpıtılarak savâfî toprakları hânedan mensupları tarafından ele geçirilmeye başlanmıştır. Bunlar arasında Fedek arazilerinin özel mülk haline getirilişi en dikkat çekenidir. Muâviye b. Ebû Süfyân savâfîlerden yılda 100 milyon dirhem gelir elde ediyordu. Ömer b. Abdülazîz, ümmetin feyi olan savâfîlerin yağmalanmasının önüne geçmek için eski durumlarına döndürmeye çalışmış ve bu siyasetine uygun biçimde Fedek arazilerini hânedan mensuplarından geri almıştır. II. Yazîd de özel mülkiyete dönüşen savâfîleri tekrar devlete kazandırmaya çalışmış, fakat daha önce evlâdiyelik vakfa çevrildikleri için başaramamıştır. Gerçekleşen fiilî durumdan dolayı Ebû Yûsuf bu toprakların artık özel mülk haline geldiğine hükmetmiştir. Ayrıca Emevî yöneticileri bedelini hazineinden karşılaya-